

SACĪKSTES PRINCIPS UN PATĒRĒTĀJS

ADVERSARIAL PRINCIPLE AND CONSUMER

Zanda Dāvida, Mg. iur.

Latvijas Universitātes
Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The process of globalization and Europeanization, as well as the development of a free market economy and consumer culture is changing the understanding of consumer role and place in the Latvian legal system. The slowest and most complicated process of making these changes takes place among the law enforcers, especially the courts. The general wording of European law has raised the issue – whether the court is obliged to *ex officio* examine the existence of unfair commercial practices. At this moment, Latvian courts do not *ex officio* examine the existence of unfair commercial practices even in circumstances when the court has the necessary legal and factual justification. The article analyses the aforementioned question from the perspective of Latvian legal system.

Atslēgvārdi: negodīga komercprakse, patērētājs, sacīkstes princips, tiesa

Keywords: unfair commercial practice, consumer, adversarial principle, court

Ievads

Patērētāja lomas nozīmīgums Eiropas iekšējā tirgus pareizā darbībā un veiksmīgā attīstībā jau sen ir atzīts un nostiprināts Eiropas tiesībās.¹ Papildus tam Eiropas Savienības tiesības īpaši uzsver nepieciešamību nodrošināt augsta līmeņa patērētāju tiesību aizsardzību.² Šāda sektorāla aizsardzība, nosakot un īstenojot Eiropas Savienības politiku un darbības, vēl ir noteikta tikai vienai jomai, tas ir, vides tiesību aizsardzībai.³ Savukārt Negodīgas komercprakses direktīvas pamatmērķis ir vēl cēlāks – ieviest un nodrošināt vispārēju augsta līmeņa patērētāju aizsardzību dalībvalstīs.⁴

¹ Līgums par Eiropas Savienības darbību (konsolidētā versija). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2011., Nr. C326, 12. pants.

² Eiropas Savienības pamattiesību harta 2012/C 326/02. Pieņemta 26.10.2012., 38. pants.

³ Līgums par Eiropas Savienības darbību (konsolidētā versija). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 26.10.2011., Nr. C326, 11. pants.

⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/29/EK, kas atteicas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar ko groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004 (“Negodīgas komercprakses direktīva”). Pieņemta 11.05.2005., Preambulas 5., 6. un 11. apsvērumus.

Eiropas tiesību doktrīnā tiek iezīmētas norādes par patērētājiem draudzīgas Eiropas Savienības Tiesas prakses attīstību,⁵ kas vērojama arī negodīgas komercprakses jomā. Tiesa vairākkārt ir apstiprinājusi savu stingro pozīciju par dalībvalstu pienākumu nodrošināt augsta līmeņa patērētāju aizsardzību, piemērojot un interpretējot negodīgas komercprakses regulējumu.⁶ Godīga komercprakse ir svarīga iekšējā tirgus darbības sastāvdaļa, kas vitāli nepieciešama, lai sasniegtu Eiropas Savienības pamatmērķi par pienācīgu Eiropas iekšējā tirgus darbības īstenošanu. Nodrošinot efektīvu patērētāju tiesību aizsardzību negodīgas komercprakses gadījumos,⁷ tiek veicināta pārrobežu civiltiesiskā apgrozība, proti, lietu (preču) pirkumi un pakalpojumu sniegšana, radot patērētājiem drošību šo līgumu slēgšanā. Minētās vērtības un tiesības ir svarīgas arī Latvijas tiesību sistēmai, ja tā vēlas turpināt savu attīstību Eiropas tiesību telpā.

Līdz šim Eiropas Savienībā patērētāju tiesību aizsardzības tvērums robežojās ar mērķi nodrošināt pienācīgu Eiropas iekšējā tirgus darbību un augsta līmeņa patērētāju ekonomisko interešu aizsardzību, taču kopš 2009. gada 1. janvāra, kad spēkā stājās Lisabonas līgums,⁸ kura 6. pantā noteikts juridiski saistošs spēks Eiropas Savienības Pamattiesību hartai, 21. gadsimta tiesību doktrīnā parādījās pirmie mēģinājumi⁹ patērētāju tiesības pielīdzināt jaunās paaudzes cilvēktiesībām. Proti, cilvēktiesībās, kas attiecas uz efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesu, tiek integrētas patērētāju tiesības uz pieeju efektīvai un taisnīgai tiesai patērētāju tiesību aizskārums gadījumos. Latvijas likumdevējs un izpildvara seko līdzi patērētāju tiesību novitātēm Eiropā, tiek īstenoti dažādu veidu projekti, pārņemta labā prakse, ieviests eiropais normatīvais regulējums. Ja pasaules ekonomiskā, tiesiskā, sabiedriskā un kulturālā attīstība turpinās virzīties kā līdz šim, nenovēršami nākotnē arī Latvijā mainīsies izpratne par patērētāja lomu un vietu tiesībās. Pārmaiņas un tiesiskās domas transformācija par patērētāja vietu un lomu tiesībās ir tik strauja, ka tiesību piemērotāji, īpaši tiesas, nespēj aprobēt mūsdienīgo patērētāju tiesību izpratni. Latvijas tiesu prakse liecina, ka šis transformācijas process notiek diezgan smagnēji un lēni, piemēram, gadījumi, kad patērētājiem piemēroti pārmērīgi līgumsodi, netaisnīgi līgumu noteikumi saskaņā ar mūsdienu izpratni par iedzīvošanos tiesu praksē u. c.

Raksta **mērķis** ir atklāt un analizēt problemātiku saistībā ar patērētāja tiesību uz godīgu komercpraksi mijiedarbību ar sacīkstes principu civilprocesā.

Lai sasniegtu mērķi, ir izmantotas šādas **zinātniskās pētniecības metodes**: gramatiskā, teleoloģiskā, analītiskā, salīdzinošā, vēsturiskā, deduktīvā un induktīvā zinātniskās pētniecības metode.

Pētījuma **rezultātā** atklāta problemātika saistībā ar patērētāja tiesību uz godīgu komercpraksi mijiedarbību ar sacīkstes principu civilprocesā un piedāvāts konstatētās problēmas iespējama risinājums.

⁵ Weatherill S. The Internal Market as a Legal Concept. Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 163.

⁶ Piemēram: EST 16.04.2015. spriedums lietā C-388/13 Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v. UPC Magyarország Kft.

⁷ Negodīgas komercprakses direktīva, Preambulas 18., 21. un 22. apsvērumus.

⁸ Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 11.12.2007., Nr. C306/1, 6. pants.

⁹ Piemēram: Benöhr I. EU Consumer Law and Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 9.

1. Dilemma Eiropas Savienības tiesībās

Eiropas Padomes Direktīva 93/13/EEK par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos¹⁰ nosaka Eiropas Savienības kopējos patērētāju tiesību aizsardzības principus un prasības attiecībā uz patērētāju līgumu noteikumu godīgumu Eiropas Savienības telpā. Direktīva neparedz konkrētu un nepārprotamu norādi par to, ka nacionālajām tiesām ir pienākums *ex officio* izvērtēt ar patērētāju noslēgtā līguma noteikumu godīgumu. Minētā neskaidriība praksē radīja daudz jautājumu un dažādas tiesību kāzusu situācijas. Eiropas Savienības likumdevēja nenoteiktību laboja Eiropas Savienības Tiesa daudzos Eiropas Savienības Tiesas spriedumos.¹¹ Tulkot Direktīvu 93/13/EEK, Tiesa norādīja ne vien uz nacionālo tiesu tiesībām, bet arī pienākumu pēc savas iniciatīvas izvērtēt Direktīvas 93/13 piemērošanas jomā ietilpstoša līguma noteikuma negodīgo raksturu, ja to rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums. Proti, nevienlīdzīgu situāciju starp patērētāju un tirgotāju var izlīdzināt tikai ar pozitīvu iejaukšanos no to personu puses, kas pašas nav līguma slēdzējas. Nacionālā tiesa, pēc savas iniciatīvas vērtējot patērētāju līguma noteikumu atbilstību godīguma prasībām, izlīdzina starp patērētāju un tirgotāju pastāvošo nelīdzsvarotību un nepieciešamības gadījumā novērš patērētāju tiesību pārkāpumu, atzīstot līguma netaisnīgos noteikumus par spēkā neesošiem no līguma noslēgšanas brīža un tos nepiemērojot attiecībā uz patērētāju.

Ņemot vērā Latvijā vēl joprojām jūtamo padomju tiesību izpratnes mantojumu, tiesību piemērotājiem bija grūti pieņemt šo “dīvaino” netaisnīgo līguma noteikumu regulējuma piemērošanas un iztulkošanas metodoloģiju. Tāpēc ar 2008. gada 9. jūnija grozījumiem Patērētāju tiesību aizsardzības likumā likums tika papildināts ar 6. panta vienpadsmito daļu, kas skaidri un nepārprotami norādīja: “Tiesa, izšķirot strīdu vai veicot citas no ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja un patērētāja noslēgtā līguma izrietošās procesuālās darbības, izvērtē līguma noteikumus un strīda atrisināšanai attiecībā uz patērētāju nepiemēro līgumā ietvertos netaisnīgos noteikumus.”¹² Ar grozījumu spēkā stāšanās brīdi, tas ir, 2008. gada 9. jūliju, tiesas tika spiestas pārskatīt savu praksi arī attiecībā uz civilprocesā valdošā sacīkstes principa absolūto statusu, jo bija jāsaikā pievērst uzmanība lietas apstākļiem, kurā ir iesaistīts patērētājs, kopumā un aktīvāk jāiesaistās taisnīguma meklēšanā un tā nodrošināšanā. Neņemot vērā minēto, tiesas vēl joprojām ir diezgan konservatīvas, un ik pa laikam praksē rodas dažādi jautājumi par Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6. panta vienpadsmitās daļas iztulkošanu kopsakarā ar Civilprocesa likuma 10. pantā noteikto sacīkstes principu. Piemēram, vai tiesai ir jāizvērtē visi līguma noteikumi, ja patērētājs uzskata, ka pilnīgi visi līguma noteikumi ir netaisnīgi; ja tiesa pēc savas iniciatīvas, proti, ja neviena no pusēm to nav lūgusi, ir izvērtējusi līguma noteikumus un secina, ka līgumā nav netaisnīgi līguma noteikumi, vai tas vienmēr ir jānorāda un jāpamato arī spriedumā; ja patērētājam ir pieejama juridiskā palīdzība un viņš to izmanto, vai tad tiesa var nevērtēt līguma noteikumus gadījumā, ja neviena no pusēm uz to nenorāda vai to nelūdz. Līdz ar to Latvijas tiesību piemērotājiem, īpaši tiesām,

¹⁰ Eiropas Padomes Direktīva 93/13/EEK par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos. Pieņemta 05.04.1993.

¹¹ Piemēram, EST 04.06.2009. spriedums lietā C-243/08 Pannon GSM; EST 26.10.2006. spriedums lietā C-168/05 Mostaza Claro; EST 06.10.2009. spriedums lietā C-40/08 Asturcom Telecomunicaciones un daudzi citi.

¹² Grozījumi Patērētāju tiesību aizsardzības likumā: LV likums. Pieņemts 19.06.2008.

bija nepieciešams diezgan ilgs laiks un spēcīgs grūdiens no likumdevēja puses, lai mainītu domāšanu, tiesību tradīciju un kultūru, pārskatītu tiesību piemērošanas metodoloģiju attiecībā uz patērētāju tiesību aizsardzības jautājumiem saistībā ar netaisnīgiem līguma noteikumiem, proti, lai pieņemtu, ka tagad tiesām ir pienākums *ex officio* izvērtēt ar patērētāju noslēgtā līguma noteikumu godīgumu, ja to ricībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums.

Tikko analizētās tiesiskās situācijas pazīmes iezīmējas arī attiecībā uz Direktīvas 2005/29/EK (Negodīgas komercprakses direktīva) izpratni, taču šai gadījumā dilemma par direktīvas iztulkošanu ir aktuāla ne tikai nacionālo valstu, bet arī pašas Eiropas Savienības tiesību līmenī. Proti, Negodīgas komercprakses direktīva skaidri neparedz, ka nacionālajām tiesām nepieciešamības gadījumā ir pienākums *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību strīdā, kurā ir iesaistīts patērētājs. Līdz šim brīdim Eiropas Savienības Tiesa ir skatījusi divas lietas, kur abos gadījumos Spānijas tiesas, cita starpā, ir uzdevušas jautājumu par tiesas pienākumu pēc savas iniciatīvas pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību. Abos gadījumos Eiropas Savienības Tiesa ir diplomātiski izvairījusies no konkrētas atbildes sniegšanas, kaut arī Eiropas Komisija ir skaidri paudusi savu atbalstu negodīgas komercprakses izvērtēšanas nepieciešamībai *ex officio* kārtībā. Tas liek domāt, ka pati tiesa vēl nav pārliecināta par Negodīgas komercprakses direktīvas spēku šī jautājuma noregulēšanā vai arī uzskata, ka Eiropas tiesību telpa, iespējams, vēl nav morāli gatava tik stingrai un plašai patērētāju tiesību aizsardzībai.

2017. gada 16. februāra lietā C-503/15 *Ramón Margarit Panicello v. Pilar Hernández Martínez* Eiropas Savienības Tiesa secināja, ka Spānijas Terasas tiesas, kuras kompetencē ir izskatīt lietas par vardarbību pret sievietēm, tieslietu sekretāram nav tiesību vērsties Eiropas Savienības Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu,¹³ līdz ar to tiesa uz viņa jautājumu par negodīgas komercprakses izvērtēšanas pienākumu pēc būtības neatbildēja. Minētās lietas ģenerāladvokāte Juliāne Kokote (*Juliane Kokott*) uzskatīja, ka prejudiciālā jautājuma uzdevējam ir tiesības vērsties Eiropas Savienības Tiesā, līdz ar to viņa analizēja negodīgas komercprakses izvērtēšanas pienākumu pēc būtības, tomēr, lietas fakti ierobežota, tiešu atbildi nesniedza. Proti, viņa norādīja, ka pamatlietas situācijā iespējamā negodīgā komercprakse, kas izpaužas kā informācijas nesniegšana par cenu, būtu būtiska nevis pati par sevi, bet tikai saistībā ar advokāta un viņa klientes noslēgtā līguma noteikumu negodīguma novērtējumu. Šajā saistībā komercprakses negodīgā rakstura konstatēšana ir viena no norādēm, ar ko var pamatot līguma noteikuma negodīguma novērtējumu, jo saskaņā ar Direktīvas 93/13 4. panta 1. punktu noteikuma negodīgumu novērtē, ņemot vērā visus ar līguma noslēgšanu saistītos apstākļus.¹⁴ Līdz ar to tiesai ir pienākums pēc savas iniciatīvas izvērtēt noslēgtā patērētāja līguma noteikumu godīgumu. Tā kā komercprakses negodīgā rakstura konstatēšana ir viena no pazīmēm, ar ko var pamatot līguma noteikuma negodīguma novērtējumu, tiesai šādās lietās ir pienākums *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību. Līdz ar to jau tagad nacionālo tiesu tiesnešiem ir jābūt pietiekamām zināšanām, lai nepieciešamības gadījumā, pēc savas iniciatīvas izvērtējot līguma noteikumu godīgumu, varētu pārbaudīt negodīgas komercprakses

¹³ EST 16.02.2017. spriedums lietā C-503/15 *Ramón Margarit Panicello v. Pilar Hernández Martínez*.

¹⁴ Ģenerāladvokātes J. Kokotes 15.09.2016. secinājumi EST 16.02.2017. lietā C-503/15 *Ramón Margarit Panicello v. Pilar Hernández Martínez*. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=183346&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=12659174> [aplūkots 19.02.2019.].

esamību. Cik zināms, līdz šim Latvijas tiesās nav veikta šāda pārbaude, kaut gan tiesu lietas par patērētāju līgumu negodīgumu ir ļoti izplatītas.¹⁵ Līdz ar to jautājums, vai Latvijas tiesneši, īpaši zemāko instanču tiesneši, ir gatavi un kompetenti veikt šādu pārbaudi, paliek atklāts diskusijām.

2018. gada 19. septembra lietā C-109/17 *Bankia SA v. Juan Carlos Marí Merino, Juan Pérez Gavilán, María de la Concepción Marí Merino*¹⁶ Eiropas Savienības Tiesa tika iepazīstināta ar faktiem par to, ka 2006. gadā patērētājs ar banku noslēdza aizdevuma līgumu ar hipotekāro garantiju. 2009. gadā patērētājs lūdzis pagarināt atmaksas termiņu, tāpēc pušu starpā tika grozīts aizdevuma līgums, pagarinot atmaksas termiņu, taču līdztekus minētajam banka grozītajā līgumā iekļāva šādus noteikumus: 1) nekustamā īpašuma sākumcena tika samazināta par vairāk nekā 70% (sākumcena nosaka īpašuma vērtību, ja tas tiktu pārdots izsolē atbilstoši Spānijas tiesībām); 2) bankai tika paredzētas tiesības pārdot īpašumu, nevērsoties tiesā. Pēc laika šādi pagarinātam aizdevuma līgumam ar hipotekāro garantiju esot par izpilddokumentu, banka uzsāka hipotekārās piedziņas procedūru. Patērētājs cēla iebildumus par šo procedūru, norādot, ka līgumā ir negodīgi noteikumi, vienlaikus banka esot rīkojusies pretēji profesionālai rūpībai, gūstot labumu no parāda restrukturizācijas, lai grozītu attiecīgā nekustamā īpašuma novērtējumu. Izskatot šo strīdu, Spānijas tiesa vērsās Eiropas Savienības Tiesā, cita starpā, ar šādu prejudiciālo jautājumu: vai Negodīgas komercprakses direktīvai ir pretrunā Spānijas Civilprocesa likuma regulējums, ar ko tiesai, kas izskata lietu par piedziņas vērsanu uz hipotēku, aizliedz pārbaudīt pēc savas ierosmes vai pēc pušu lūguma izpilddokumenta spēkā esamību attiecībā pret negodīgas komercprakses esamību. Tiesa secināja, ka šāds regulējums nav pretējs Negodīgas komercprakses direktīvai, jo tiesa pēc savas ierosmes vai pēc pušu lūguma veic izpilddokumenta pārbaudi, ņemot vērā Direktīvu 93/13. Veicot šo kontroli, tā varēs pārbaudīt, cik negodīga ir komercprakse, uz kuras pamata ir izdots šis izpilddokuments. Līdz ar to Eiropas Savienības Tiesa, aprobežojoties ar lietas apstākļiem, ir sniegusi identisku atbildi tai, ko sniedza ģenerālvokāte iepriekš apskatītajā lietā C-503/15. Proti, nacionālajai tiesai, vērtējot līguma noteikumu negodīgumu, ir pienākums *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību.

Minētie piemēri rāda, ka pašlaik Eiropas Savienības Tiesa aktīvi izmanto pašierobežošanās iespējas, neatbildot uz daudzām nacionālajām valstīm svarīgu, īpaši Spānijas tiesām aktuālu, tiesību jautājumu pēc būtības, un tas liek domāt par tiesas nogaidīšo pozīciju, lai nākotnē Eiropas tiesībām piedāvātu modernu patērētāju tiesību izpratnes formulējumu. Viennozīmīgi tas ietekmēs arī Latvijas tiesības, taču tas neliedz Latvijas likumdevējam vai pašai tiesu varai jau tagad spert modernu un inovatīvu tiesisko soli pretī efektīvākai patērētāju tiesību aizsardzībai negodīgas komercprakses jomā.

¹⁵ Minēto, cita starpā, apstiprina to Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta izskatīto lietu saraksts, kas attiecas uz patērētāju tiesību aizsardzību, kur pārsvarā visas lietas ir saistītas ar patērētāju līgumu noteikumu netaisnīguma vērtējumu. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/pateretaju-tiesibu-aizsardziba> [aplūkots 19.02.2019.].

¹⁶ EST 19.09.2019. spriedums lietā C-109/17 *Bankia S. A. v. Juan Carlos Marí Merino, Juan Pérez Gavilán, María de la Concepción Marí Merino*.

2. Eiropas Savienības Tiesas nogaidošās pozīcijas atblāzma Latvijas tiesu praksē

Nenoteiktība Eiropas Savienības tiesību līmenī ir atblāzmojusies Latvijas tiesu praksē, radot interesantu tiesisko situāciju. Proti, 2017. gada 7. septembrī Patērētāju tiesību aizsardzības centrs pieņēma Lēmumu patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā Nr. 22-pk, kurā secināja, ka zemes īpašnieka komercprakse, pieprasot no dzīvokļu īpašniekiem gandrīz desmit gadus vecu zemes nomas maksu un neievērojot Komerclikuma 406. pantā noteikto komercdarījuma saistību noilguma termiņu, ir negodīga.¹⁷ 2018. gada 21. decembrī Administratīvajā rajona tiesā tika skatīta lieta pēc zemes īpašnieka pieteikuma par minētā lēmuma atcelšanu. Tiesa lēma pieteikumu noraidīt, pievienojoties Patērētāju tiesību aizsardzības centra argumentiem.¹⁸ Savukārt citā lietā Latvijas Republikas Senāts ar 2018. gada 6. decembra spriedumu SKC-292/2018 secināja, ka Latvijā nav rakstītas tiesību normas, kas paredzētu tiesas kompetenci pēc savas ierosmes vērtēt to, vai pret patērētāju vērstajai prasībai nav iestājies noilgums. Tiesa norādīja, ka tiesas rīcībā nav *ex officio* vērtēšanai vajadzīgā juridiskā pamatojuma, lai apsvērtu iespējas ierobežot sacīkstes principu par labu vienai no pusēm – patērētājam.¹⁹ Tādējādi no iepriekš minētā secināms, ka līdzīgu faktisko apstākļu gadījumos komercprakses īstenotajam praksē ir pienākums ievērot noilguma termiņu, kaut arī patērētājs uz to nav norādījis (pretējā gadījumā tā būtu vērtējama kā negodīga komercprakse,²⁰ par kuras īstenošanu komercprakses īstenotajam var tikt piemērota soda nauda līdz pat 100 000 EUR), bet tiesām nav tiesību lietas ietvaros piemērot noilgumu, ja patērētājs to nav lūdzis darīt. Ņemot vērā Latvijā valdošo dabisko tiesību skolas izpratni un no suverēna gribas izrietošo taisnīguma principu, šāda veida situācija, kas pie vienādiem apstākļiem patērētājiem var radīt dažādas juridiskas sekas, nav vērtējama kā taisnīga. Proti, pašreizējā tiesu praksē tiek atzīts, ka Civilprocesa likumā nostiprinātais sacīkstes princips dominē pār vispārīgajiem tiesību principiem (taisnības principu), un tiesai pat sabiedriski nozīmīgās lietās nav tiesību novērst acīmredzamu patērētāju tiesību pārkāpumu, kura novēršana, iespējams,

¹⁷ Patērētāju tiesību aizsardzības centra 07.09.2017. lēmums Nr. 22-pk. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/pilsetas_zemes_dienests_07092017_izraksts.pdf [aplūkots 19.02.2019.].

¹⁸ Administratīvās rajona tiesas 21.12.2018. spriedums lietā Nr. A42-00985-18/3. Nav stājies spēkā (pārsūdzēts). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 19.02.2019.].

¹⁹ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 06.12.2018. spriedums lietā Nr. SKC-292/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatūra/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2018> [aplūkots 19.02.2019.].

²⁰ Tomēr Administratīvās rajona tiesas 21.12.2018. spriedums lietā Nr. A42-00985-18/3 nav stājies spēkā; autore uzskata, ka automātiska noilguma termiņa neievērošana pret patērētāju var tikt vērtēta kā negodīga komercprakse, taču raksta ierobežotā apjoma un mērķa dēļ šis tiesību jautājums netiks analizēts plašāk. Vienlaikus lasītāju pārdomām un diskusijām vēršama uzmanība uz starpkaru Latvijas laika jurista A. Burtņieka norādīto (viņš strādājis tiesu resorā un advokatūrā), proti, ka sacīkstes principam ir arī savas ēnas puses, jo saskaņā ar publiskām interesēm iespējama tikai tad, ja abas puses ir spēkos līdzīgas. Ēnu met pati dzīve savā daudzveidībā, kas izpaužas individu garīgās attīstības un saimnieciskā stāvokļa dažādībā. Pastāvot šādai nevienlīdzībai, sacīkstes princips var dot uzvaru netaisnībai pār taisnību, viltībai un izveicībai pār vientiesību un bagātībai pār nabadzību. Ne bez pamata latviešiem ir sakāmvārds: “Ar stipru neej lautzies, ne ar bagātu tiesāties.” (Burtņieks A. Sacīkstes princips civilprocesā no tiesību statistikas viedokļa. Jurists, 01.01.1940., Nr. 1. Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:p_001_juri1940n01|article:DIVL146|issueType:P [aplūkots 21.01.2019.]. A. Burtņieks savu ideju aizguvis no prof. Dr. iur. V. Bukovska).

diametrāli mainītu tiesas strīda gala risinājumu un tiesisko, ekonomisko stabilitāti valstī un sabiedrībā.

Attiecībā uz paštrinātām tiesas procedūrām Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāts Nilss Vāls (*Nils Wahl*) Eiropas Savienības Tiesas lietā C-109/17 ir norādījis, ka no Negodīgas komercprakses direktīvas izriet – paštrinātu procedūru ir paredzēts izmantot tikai gadījumos, kad tiesas tiek aicinātas likt pārtraukt pastāvošu negodīgu komercpraksi, nevis gadījumos, kad negodīga komercprakse tiek vērtēta *ex post*.²¹ Ja automātiska noilguma termiņa neievērošana pret patērētāju ir vērtējama kā negodīga komercprakse, tad šāda veida komercprakse ir uzskatāma par pastāvošu un tiesai, lietā konstatējot faktiskos un juridiskos apstākļus, ir pienākums novērst šo negodīgo komercpraksi un, vērtējot lietas apstākļus kopumā, pieņemt pušu starpā taisnīgu, nevis formālu lēmumu. Līdz ar to rodas jautājums – vai tas, ka nacionālajās tiesībās nav tiesas procesuālas normas, kura noteiktu tiesas pienākumu *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, ir pamats negodīgas komercprakses fakta ignorēšanai tiesu lietās? Proti, vai tiesai ir iespējas vērtēt komercprakses godīgumu pēc savas iniciatīvas, īpaši gadījumos, ja no tā ir atkarīgs lietas iznākums un tas skar sabiedrības intereses, nevis tikai atsevišķa patērētāja intereses. Atbildot uz jautājumu, norādāms, ka šādās situācijās par juridiskā pamatojuma neesamību nav atzīstams tas, ka nacionālajās tiesībās nav iestrādāta tieša un rakstiska tiesību norma par tiesas pienākumu *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību. To pamato Negodīgas komercprakses direktīvas 18. apsvēruma, kas noteic, ka pareizi ir aizsargāt visus patērētājus pret negodīgu komercpraksi. Praksē tiesas parasti ir pēdējā un galīgā institūcija, kur patērētājs vērsas savu tiesību aizsardzībai. Proti, sākotnēji patērētājs mēģina novērst savu tiesību aizskārumu, izmantojot bezmaksas vai lētākus, ātrākus un ne tik juridiski sarežģītus alternatīvos variantus, piemēram, vērsoties valsts tiesībsargājošās iestādēs, ārpustiesas strīdu risināšanas iestādēs. Līdz ar to tieši tiesas ir pēdējais siets, kas izsijā iespējamus tiesību pārkāpumus, ko patērētājs nav spējis novērst ar alternatīviem līdzekļiem. Ja tiesas lēmums nav taisnīgs vai arī no tiesas puses tiek ignorēts konstatējams patērētāju tiesību pārkāpums, tad šī netaisnība paliek virmojot Latvijas tiesību kultūrtelpā un sabiedrības tiesiskajā izpratnē par taisnību. Negodīgas komercprakses direktīva ir pārņemta Negodīgas komercprakses aizlieguma likumā, līdz ar to tiesai ir pienākums *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, ja tās rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums, īpaši tas attiecas uz sabiedriski nozīmīgām lietām.

Pašlaik Latvijas tiesību praksē un doktrīnā attiecībā uz negodīgu komercpraksi ir izkristalizējušās un ir akceptētas šādas galvenās tēzes: 1) patērētājs ir ekonomiski vājākā puse salīdzinājumā ar tirgotāju; 2) patērētājs ir īpaši jāaizsargā (piemēram, izstrādājot normatīvo regulējumu), lai novērstu patērētāja un tirgotāja starpā valdošo ekonomisko disbalansu; 3) nevienlīdzīgu situāciju starp patērētāju un tirgotāju var izlīdzināt tikai ar pozitīvu iejaukšanos no neitrālu personu puses, piemēram, tiesas vai citu valsts iestāžu. Ņemot vērā pasaules un Eiropas tiesību praksi, minētais apliecina, ka Latvijas tiesību telpā šai jomā vēl gaidāmas daudzas pārmaiņas. Prognozējams, ka negodīgas komercprakses aizlieguma institūta izpratnes

²¹ Ģenerāladvokāta N. Vāla 21.03.2018. secinājumi EST 19.09.2019. lietā C-109/17 *Bankia SA v. Juan Carlos Marí Merino, Juan Pérez Gavilán, María de la Concepción Marí Merino*. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=200487&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=7500162#Footref33> [aplūkots 19.02.2019.].

transformācija visvairāk skars tieši tiesu kā pašlaik vispasīvāko valsts varas atzaru minētā institūta izpratnes maiņā atbilstoši mūsdienu sabiedrības tiesiskajai un praktiskajai nepieciešamībai.

Latvijas faktiskā situācija – nespēja nodrošināt efektīvus un piemērotus tiesiskos aizsardzības līdzekļus negodīgas komercprakses apkarošanai,²² Latvijā dominējošās dabiskās tiesību skolas izpratne, vispārīgo tiesību principu pārākuma pār rakstītajām tiesību normām koncepcija, valdošā tiesību kultūra un tradīcijas, tiesību modernizācijas tendences (tai skaitā diskusijas par nepieciešamību ierobežot sacīkstes principa absolūtismu²³) un Eiropas patērētāju tiesību attīstības virziens – norāda, ka Latvijas tiesiskās sistēmas attīstībai un stabilitātei likumdevējam ir nepieciešams dot tiesai nepārprotami normatīvi formulētas tiesības un pat uzlikt pienākumu *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību lietās, ja tiesas rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums. Īpaši svarīgi tas ir sabiedriski nozīmīgās lietās. Kaut arī šāda norāde ierobežotu Civilprocesa likumā noteikto sacīkstes principu, piemērotākā vieta tai būtu Negodīgas komercprakses aizlieguma likumā kā speciālajā normatīvajā aktā, nevis Civilprocesa likumā.

Kopsavilkums

1. Globalizācijas procesi, brīvā tirgus ekonomikas un patērētāju kultūras attīstība rada nepieciešamību pēc patērētāja lomas un vietas izpratnes maiņas Latvijas tiesību telpā. Vislētāk un vissmagnējāk šo pārmaiņu pieņemšanas process notiek tiesību piemērotāju, īpaši tiesu, vidū. Minētais ir novedis pie šajā rakstā analizētās situācijas par tiesas pienākumu *ex officio* izvērtēt komercprakses godīgumu, ja tās rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums.
2. Pašreizējā Latvijas tiesību telpā vispārīgi ir akceptētas šādas patērētāju tiesību izpratnes novitātes negodīgas komercprakses jomā: 1) patērētājs ir ekonomiski vājākā puse salīdzinājumā ar tirgotāju; 2) patērētājs ir īpaši jāaizsargā (piemēram, izstrādājot normatīvo regulējumu), lai novērstu patērētāja un tirgotāja starpā valdošo ekonomisko disbalansu; 3) nevienlīdzīgu situāciju starp patērētāju un tirgotāju var izlīdzināt tikai ar pozitīvu iejaukšanos no neitrālu personu puses, piemēram, tiesas vai citu valsts iestāžu. Šo juridisko aspektu atzišana uzliek par pienākumu turpināt attīstīt negodīgas komercprakses tiesiskās izpratnes modernizāciju.
3. Direktīva 93/13/EEK neparedz skaidru un nepārprotamu norādi par to, ka nacionālajām tiesām ir pienākums *ex officio* izvērtēt ar patērētāju noslēgtā līguma noteikumu godīgumu. Minētās direktīvas konkretizācijas labad Eiropas Savienības Tiesa bija spiesta ar savu judikatūru sniegt dalībvalstīm konkrētu norādi par Direktīvas 93/13/EEK tulkojumu. Proti, nacionālajām tiesām ir ne

²² Šo problēmjautājumu autore ir analizējusi rakstā: Dāvida Z. Patērētāju tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības un efektivitātes problemātika negodīgas komercprakses jomā. The problem of the availability and efficiency of consumer remedies in the field of unfair commercial practices. Grām.: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 124.–128. lpp.

²³ Piemēram: Ose D. Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.

tikai tiesības, bet arī pienākums *ex officio* izvērtēt ar patērētāju noslēgtā līguma noteikumu godīgumu, ja to rīcībā ir juridiskais un faktiskais pamatojums.

4. Direktīvas 93/13/EEK regulējumā par nacionālo tiesu pienākumu *ex officio* izvērtēt ar patērētāju noslēgtā līguma noteikumu godīgumu konkretizācijas situācijas *déjà vu* iezīmējas arī attiecībā uz Negodīgas komercprakses direktīvas regulējumu. Proti, arī Negodīgas komercprakses direktīvā nav skaidri noteikts, ka nacionālajām tiesām ir tiesības un pienākums *ex officio* izvērtēt komercprakses godīgumu, ja to rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums.
5. Līdz šim Eiropas Savienības Tiesa ir izmantojusi pašierobežošanās tiesības un nav devusi dalībvalstīm atbildi uz minēto jautājumu pēc būtības. Taču saskaņā ar Eiropas Savienības tiesu praksi jau tagad nacionālo valstu, tai skaitā Latvijas, tiesu tiesnešiem ir jābūt pietiekamām zināšanām, lai nepieciešamības gadījumā pēc savas iniciatīvas, izvērtējot līguma noteikumu godīgumu, varētu pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, ja tiesas rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums.
6. Saskaņā ar Direktīvu 93/13/EEK un Negodīgas komercprakses aizlieguma likumu Latvijas tiesām ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, ja to rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums, īpaši tas attiecas uz sabiedriski nozīmīgām lietām. Līdz ar to tiesai, lai izmantotu šīs tiesības, juridiski nav nepieciešama tieša rakstiska procesuālā norma, kas šādas tiesības un pienākumu paredzētu, piemēram, Civilprocesa likumā. Taču, ņemot vērā Latvijas tiesu praksi, praktiski ir nepieciešama nepārprotama likumdevēja norāde par tiesas pienākumu *ex officio* pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, ja tās rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums. It īpaši aktuāli tas ir sabiedriski nozīmīgu lietu gadījumos. Šāda norāde būtu iekļaujama Negodīgas komercprakses aizlieguma likumā.